

Een levende geschiedenisles?

WATERLOO

Jan van Oudheusden

Gids voor het Slagveld

Het slagveld van Waterloo

'Trieste vlakte!

Als een golfslog die klotst in

een overvolle vaas,

omgeven door bossen,

heuvels en dalen,

waar de kille dood tussen

de sombere troepen waart.'

'Waterloo': een vast ijkpunt in de geschiedenislessen.

Het woord is een synoniem voor nederlaag,

ondergang, teloorgang van een rijk. De naam staat

voor de afsluiting van de Napoleontische periode en

het begin van de Restauratie. Maar Waterloo is ook

een gewoon plaatsje twintig kilometer onder Brussel,

dat je kunt bezoeken om de sporen van de beroemde veldslag in ogenschouw te

nemen. In het kader van het jaarlijkse personeelsuitstapje van mijn school,

het Dr. Mollercollege in Waalwijk/Kaatsheuvel, bezochten wij het slagveld.

Ik was benieuwd wat deze 'lieu de mémoire' mij te zeggen zou hebben.

Wat ging er aan Waterloo vooraf?

Eerst maar even een geheugensteuntje. De slag bij Waterloo markeert het einde van het tijdvak Napoleon, dat begonnen was in 1799. Toen nam de kleine Corsicaanse generaal die roem had geoogst tijdens de oorlogen na het uitbreken van de Franse Revolutie, deel aan een staatsgreep tegen het heersende bewind in Frankrijk, het 'Directoire'. Bonaparte werd de eerste consul van Frankrijk, vervolgens consul voor het leven en in 1804 kroonde hij zichzelf tot keizer Napoleon I.

De veroveringen die de Franse revolutionairen in hun enthousiasme om de

idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap uit te dragen, in 1792 waren begonnen, werden door Napoleon voortgezet. Pruisen, Oostenrijk en Rusland moesten in het stof bijten en in 1810 was zo ongeveer het hele vasteland van Europa in zijn handen. Overal liet hij de moderne wetgeving invoeren: burgerlijke stand, gelijkheid van allen voor de wet, het metrieke stelsel. Hij stelde zijn Corsicaanse familieleden aan als koningen van Holland, Spanje, etcetera. Tegen Engeland verordonneerde hij een totale handelsboycot, het Continentaal Stelsel.

De ommekeer kwam in 1812, met een rampzalig verlopen veldtocht tegen Rusland. Slechts enkele duizenden

soldaten van de Grande Armée van 500.000 man konden die navertellen. In 1813 volgde de nederlaag in de Volkerenslag bij Leipzig, waarna Frankrijk door troepen van de geallieerde landen Pruisen, Oostenrijk en Rusland werd binnengevallen. Napoleon trad in 1814 af en kreeg het eiland Elba toegewezen. In 1815 ontsnapte hij, maakte een triomftocht naar Parijs, werd daar opnieuw als keizer ingehuldigd en verzamelde een leger om zijn vijanden Pruisen en Engeland te verslaan voordat Oostenrijk en Rusland hun legers naar Frankrijk konden sturen. Engeland en Pruisen hadden hun legers in het zuiden van het Koninkrijk der Nederlanden verzameld.

Quatre-Bras en Waterloo

De hertog van Wellington voert het commando over 100.000 Britten, Hollanders en Duitsers uit het koninkrijk Hannover; 120.000 Pruisen staan onder bevel van Blücher. Op 15 juni 1815 trekt Napoleon met 124.000 man het Koninkrijk der Nederlanden binnen. Bij Quatre-Bras vindt op 16 juni het eerste treffen plaats. De Pruisen worden bij Ligny op de vlucht gedreven. Wellington trekt zich terug ten zuiden van Waterloo, waar zijn troepen bivakkeren bij het slot Hougomont en twee versterkte boerderijen. Op 17 juni verneeft Wellington - hevige plensregens zorgen die dag voor een gevechtspauze - dat de Pruisische troepen niet naar het Oosten zijn gevlucht, zoals Napoleon denkt, maar met een omtrekkende beweging naar het noorden, om zich bij de Engelse troepen te voegen. Dat geeft hem moed. De doorweekte Franse troepen nemen hun stelling in op ruim één kilometer van de Engelse linies.

Een waterig zonnetje schijnt door de wolken in de ochtend van 18 juni. De

keizer laat zijn troepen urenlang wachten tot het terrein wat minder drassig is geworden. Pas rond half twaalf geeft Napoleon bevel de Engelse troepen aan te vallen. Een hevige strijd, die acht uren zal duren, ontbrandt. Het lawaai van kanongebulder en rondvliegende kogels is oorverdovend. Het gekerm van stervende soldaten en het paardengehinnik worden erdoor overstemd. Kruiddampen maken het terrein onoverzichtelijk. Spoedig blijkt dat de Fransen geen doorbraak kunnen forceren. Met name hun cavalerie-aanvallen stuiten op Britse onverzettelijkheid. De ruiterij moet op een uiterst smal front chargeeren. De Britse infanterie staat in carré's opgesteld, vierkante formaties die naar alle kanten geweersalvo's afvuren. De Franse cavaleristen draaien hier omheen, vergeefs zoekend naar een opening. Maar elke leeggevallen plek in een carré wordt onmiddellijk weer opgevuld met nieuwe soldaten. De paarden weigeren de muur van bajonetten te doorbreken. De Fransen herhalen hun aanvallen tot tien maal toe, maar het terrein ligt zo versperd

met dode mannen en paarden zodat zij er niet meer doorheen komen. Maar hoelang kunnen Wellingtons troepen nog weerstand bieden?

Tegen vier uur bereiken de Pruisen het strijdtoneel. De onstuimige Blücher geeft meteen het sein voor de aanval. Voor Napoleon is dit een onaangename verrassing. De strijd op meer fronten versnipperd zijn krachten. Tegen zeven uur zet hij zijn elitetroepen, de Keizerlijke Garde, in voor een wanhoopsaanval. Daarvan komt niets terecht. Voordat zij tot actie kunnen overgaan worden ze vanuit het hoge koren door Engelse scherpsschutters onder vuur genomen. Onder het slaken van de kreet 'Sauve qui peut!' slaan de Fransen op de vlucht, achterna gezeten door de nog tamelijk frisse Pruisen. De keizer zelf kan op het nippertje aan zijn achtervolgers ontsnappen.

's Avonds ontmoeten de overwinnaars Wellington en Blücher elkaar in La Belle Alliance, de herberg die de keizer tijdens de slag als hoofdkwartier heeft gebruikt. Het slagveld biedt een troosteloze aanblik van dode en gewonde soldaten en paardenkadavers. Men schat dat er zo'n 40.000 man zijn gesneuveld, voor het merendeel Fransen. Hun lichamen worden in de dagen daarna van alle kleding ontdaan en in grote kuilen begraven.

Gevolgen

De slag bij Waterloo bezegelde het lot van Napoleon. Een poging om naar Amerika te ontkomen mislukte. De ex-keizer werd verbannen naar het eiland St. Helena in de zuidelijke Atlantische Oceaan, waar hij zijn memoires dicteerde. In 1821 stierf hij aan maagkanker, nog maar 52 jaar oud. In 1840 werd zijn stoffelijk overschot plechtig bijgezet in de Dôme des Invalides in Parijs. De Fransen waren de oorlogen toen allang weer vergeten; de herinnering aan de roemvolle overwinningen onder de 'tricolore' en de tonen van de Marseillaise gaven weer glans aan het nationaal gevoel.

De overwinnaars waren al bijeen op het Congres van Wenen, toen Napoleon uit Elba ontsnapte. De grenzen van Europa werden nu hersteld volgens het beginsel van de legitimiteit, dus oude vorstenhuizen kregen het gebied terug dat door Frankrijk was veroverd. Frankrijk zelf kreeg de grenzen van voor de revolutie. De tijd van de Restauratie kon beginnen. Koning, adel en kerk pro-

beerden de klok van de geschiedenis terug te draaien naar de tijd van voor 1789.

In de loop van de negentiende eeuw bleek dat dit niet meer mogelijk was. Liberalen en nationalisten, socialisten en anarchisten lieten zich steeds luider horen, geïnspireerd door de idealen van de revolutie en Napoleon. Dit leidde in 1830, 1848 en 1871 tot grote opstanden in Parijs en elders. Ook Napoleons wetgeving overleefde hem. Onze moderne wetten zijn gebaseerd op de Code Napoléon en de Code Pénal. Dat geldt bijvoorbeeld voor artikel 140, op basis waarvan enkele maanden geleden in Amsterdam nog honderden anti-Europa-demonstranten werden opgepakt ('lidmaatschap van een criminele organisatie'). Zo leeft de keizer dus in veel verschillende gedaantes voort.

De bezoeker en de slag

Wie zich in Waterloo over de slag wil laten informeren, kan kiezen voor een kort verblijf van een of twee uur, of voor een hele dag.

Wij hadden gekozen voor een kort bezoek in de ochtend.

Het bezoekerscentrum aan de voet van de monumentale Leeuwenheuvel vormt het logische startpunt en geeft toegang tot het terrein. In het bezoekerscentrum vindt men uitgebreide informatie in de vorm van boeken, kaarten en videobanden, en natuurlijk allerhande souvenirs. Er is een doorlopende voorstelling van een interessante historische audiovisuele voorstelling, die je helpt het verloop van de slag te begrijpen. Geen bezoeker mag die missen! Alle strategische plaatsen, de acteurs en de hoofdmomenten van uur tot uur op 18 juni 1815 worden spectaculair gepresenteerd op een elektronisch schaalmodel van 10 m² met videolaser. Daarboven zie je op een scherm portretten van de hoofdrolspelers, aanduidingen van de cruciale momenten van de dag en details van de strijd. Bij de show wordt geen woord gesproken. De geluiden die je hoort zijn die van marsmuziek, hoefgetrappel, kanongebulder en soldatengeschreeuw. Het wordt allemaal zeer helder en suggestief gepresenteerd!

Vervolgens gaan we naar de bioscoopzaal. Hier draait een - helaas onuitgeven - korte speelfilm, die de kijker op zeer originele wijze plaatst midden in de gebeurtenissen van juni 1815. Je

ziet op het witte doek een groepje Belgische schoolkinderen, dat met houten geweertjes en sabeltjes de veldslag aan het naspelen is op een terrein in de buurt van de Leeuwenheuvel van Waterloo. In het vuur van het gevecht slaat bij een jongen en een meisje de fantasie op hol. Als zij hun ogen opslaan is het ineens 1815 en passeren Franse cavaleristen en Britse infanteristen hen rakelings. De kinderen zijn ooggetuigen van felle gevechten. Ze vluchten een versterkte boerderij in, maar worden belaagd. Telkens wrijven ze zich de ogen uit en is het weer eventjes gewoon kinderspel in het heden, maar steeds weer klikt de tijd-klok terug naar juni 1815 en beleeft het tweetal de volgende horrorscène. Al die scènes zijn zeer realistisch gefilmd en knap gemonteerd, klaarblijkelijk met gedeeltes van bestaande speelfilms. Droom en verbeelding versmelten.

Tijdens ons bezoek zat er een hele batterij brave Belgische schoolkinderen in de zaal; ademloos keken zij toe!

Als je na ongeveer een half uur weer buiten staat ben je extra gemotiveerd om de 226 treden te bestijgen die je brengen op de top van de 45 meter hoge Leeuwenheuvel, hét herdenkingsmonument van Waterloo. Het werd al opgericht omstreeks 1825 en houdt

sindsdien de herinnering levend. Van hieruit heb je een weids uitzicht op de historische vlakte. De heuvel ligt ongeveer in het midden van de linies van Wellington. Links en rechts zie je de glooiing met het holle weggetje dat de Engelse hertog had uitgekozen om te verdedigen tegen Napoleons leger, dat over de hoofdweg vanuit de richting Charleroi oprukte. Vanuit dit hoge uitzichtspunt zie je de hellingen en plooiën in het landschap niet die voor de verdediging zo vitaal waren. Ook moet je er de struiken, bosjes en korenvelden bij denken waar de Britten gebruik van maakten.

Opmerkelijk is de geringe omvang van het slagveld: slechts enkele vierkante kilometers, waarop toch zo'n 140.000 man een hardnekkige strijd hebben geleverd. Het was kennelijk dringen geblazen tijdens deze orgie van geweld. Dat het holle weggetje van Wellington nu niet meer hol is, ligt aan het monument zelf. Voor het opwerpen van de vele kubieke meters aarde werd namelijk een groot deel van het terrein geëgaliseerd. Overigens is de bronzen leeuw ook van dichtbij imposant genoeg. Hij rust op een stenen zuil in het midden van de heuvel. De leeuw is gemaakt bij Cockerill, de vermaarde staalfabrikant, maar niet van omgesmolten kanonnen. Het gevaarte weegt

Uitleg over de slag in het Wapenmuseum.

28 ton en je vraagt je af, hoe men het indertijd bovenop deze heuvel heeft kunnen takelen.

Wij treffen het met de Vlaams-sprekende gids, die uitlegt dat Napoleon de slag had kunnen winnen als hij tactisch wat beter gemanoeuvreerd had.

'Wellington heeft steeds heel goed de slag geleid. Hij heeft zijn artillerie op de juiste plaats opgesteld en kon vanuit de flank vuren. Hij kon ook op tijd zijn cavalerie inzetten. Ondanks dat alles heeft

ten hebben, ik begrijp dat niet! Men heeft ze waarschijnlijk een aantal jenever laten drinken!!

Wellingtons troepen waren beter georganiseerd. Die kwamen van Brussel en waren beter uitgerust en gevoed.'

Als we weer op de begane grond staan vormt het panorama ons derde object. Net als in het Haagse Panorama Mesdag beklimt de bezoeker een centraal platform en dan sta je midden in een gigantisch schilderij. Het heeft een

de details, zoals gezichtsuitdrukkingen, goed in je opnemen.

In de verte zie je Napoleon naderen op zijn witte paard, aan het hoofd van de keizerlijke garde. We weten het: hij komt te laat.

Dit alles is goed voor een ochtendvisite. In de shop van het bezoekerscentrum zijn behalve de gebruikelijke prullaria ook wat meer waardevolle souvenirs te koop, zoals miniatuur soldaatjes en enkele klassieke boeken over

Detail van het panorama van de slag.

Napoleon in feite bijna overwonnen. Het is een kwestie van geluk geweest. Het feit dat Napoleon zijn reservetroepen niet meer beschikbaar had, was van belang. Die waren voor een groot deel weggevoerd door de Pruisen. Het waren op het laatst nog maar een paar honderd man. Het waren de fameuze 'grognards', oudstrijders die al twintig jaar meegingen en nog nooit verloren hadden. Zij werden altijd op het laatste moment ingezet, in de beslissende fase.

De Fransen hebben uiteindelijk verloren, maar u moet u goed indenken: die Fransen waren al dagenlang onderweg, het was rotweer, het had geregend, ze waren moe, ze hadden twee nachten in de buitenlucht geslapen. Er waren maar weinig dorpen in de omgeving. Ze hadden geen eten. Hoe die toch nog gevoch-

omtrek van 110 meter en een hoogte van 12 meter en het geeft een goede illustratie van enkele hoogtepunten van de gevechten. Het majestueuze schilderwerk krijgt nog een extra dimensie door de quadrafonische geluidsinstallatie. Je komt haast niet uitgekeken! Op de voorgrond - waar bij Mesdag de oude schoenen in het zand liggen - zie je her en der kadavers van paarden en mensen liggen. Op het doek moeten duizenden manschappen en paarden geschilderd zijn, temidden van rook en vuur. Naar de horizon toe worden ze steeds ijler en vluchtiger weergegeven. Heel duidelijk is te zien hoe de Britse carré's zich verweren tegen de Franse cavaleristen.

Het is zeer aan te bevelen een verrekijker mee te nemen, want dan kun je

de veldslag, die je elders nooit zo aantreft. Ook is de video te koop van de speelfilm *Waterloo* uit 1970 met Rod Steiger als Napoleon. Deze film bevat uiterst spectaculaire veldslagscènes dankzij de medewerking van het Russische leger. Het drama is in de film echter van minder allure; alleen Christopher Plummer overtuigde mij als Wellington met zijn superieure Britse intelligentie en ironie.

De echte Napoleon-freaks kunnen 's middags nog een tour maken langs een stuk of vijf observatiepunten. Het is verstandig daarbij de officiële gids van de Waterloo-commissie in de hand te houden. Dit rijk geïllustreerde boekje is geschreven door de autoriteit David Howarth en bevat een voorwoord van

Wij beklimmen de Leeuwenheuvel.

Praktische informatie

Bezoekerscentrum

Route du Lion 252-254
B-1420 Braine-l'Alleud
Tel. 32 2/385 1912
Fax. 32 2/385 0052
Internet:
<http://www.waterloo1815.arc.be>

Openingstijden

Maart van 10.30 tot 17.00 uur
April-september van 9.30 tot 18.30 uur
Oktober van 9.30 tot 17.30 uur

kunnen hier gevoeglijk achterwege blijven. Wie Waterloo bezoekt, ervaart de geschiedenis als het tegendeel van duf, saai en academisch, maar juist als iets spannends, tragisch, beeldends en spectaculairs. Een meeslepende voorstelling zoals hier in Waterloo gepresenteerd wordt, zal veel leerlingen vermoedelijk nog lang heugen en naar ik vermoed de historische interesse verhogen.

Als docent kom je zelf, als het goed is, gewapend met voldoende verbale ammunitie terug om met extra vuur de lessen over Napoleon kracht bij te zetten.

de zoveelste Duke of Wellington, president van de commissie. Verder is er tegenover het bezoekerscentrum een wassen-beeldenmuseum met de belangrijkste deelnemers aan de slag. In het plaatsje Waterloo zelf, zo'n drie kilometer ten noorden van het slagveld is het Wellingtonmuseum, 14 kamers met een schat aan documenten, prenten, wapens en landkaarten. Wellington hield hier hoofdkwartier en bracht er de nacht door voor en na de veldslag. Omdat hij Waterloo in Engelse oren mooier vond klinken dan Mont St. Jean, het dorpje het dichtst bij het slagveld, sprak hij in zijn verslag van de gebeurtenissen van 'de slag bij Waterloo'. En sindsdien is dat zo gebleven.

Als contrast is er het huis Le Caillou, drie kilometer ten zuiden van het slagveld. Hier bracht Napoleon de nacht voor de slag door.

amper nodig om de leerlingen warm te maken voor 'Waterloo'; het is namelijk an sich al een interessant onderwerp! Moeizame en vervelende vakdidactische formules over 'bestaansverheldering' en 'maatschappelijke relevantie'

Het huis Le Caillou, drie kilometer ten zuiden van het slagveld. Hier bracht Napoleon de nacht voor de slag door.

Conclusie

De geschiedenis komt echt tot leven in Waterloo, zeker als je er van tevoren wat over gelezen hebt. Ik kan het boek *Glorie zonder helden* aanbevelen, door N. Vels Heijn, dat focust op de rol van de Nederlandse soldaten tijdens de slag. Het bezoek zelf loont dubbel en dwars de moeite.

Waterloo lijkt uiterst geschikt om met schoolklassen naar toe te gaan. Het is